

Müdafiə Sektorunda Dürüstlüyün Təmin Edilməsi və Korrupsiyanın Azaldılması

Ən Yaxşı Təcrübələrin Toplusu

İÇİNDƏKİLƏR

I Hissə	Giriş.....	2
1-ci Fəsil	Lənətlənmiş Korrupsiya.....	3
2-ci Fəsil	Müdafiə Sektorunda Dürüstlüyün Təmin Edilməsi və Korrupsiyanın Azaldılmasına Yönelmiş Sstrateji Yanaşma.....	15
3-cü Fəsil	NATO və Dürüstlüyü Təmin etmə Təşəbbüsünün Təkamülü.....	25
4-cü Fəsil	Müdafiə Sektorunda Dürüstlüyü Təmin Etmək və Korrupsiyanı Azaltmaq Üçün Ölkələrin Yanaşması.....	37
II Hissə	Müdafiə Sektorunun Korrupsiya Riskləri və Zəif Nöqtələri.....	49
5-ci Fəsil	Kadr Siyasətləri	51
6-cı Fəsil	Hərbi Büdcə Tərtibatı və Maliyyə Resurslarının İdarəetməsi.....	69
7-ci Fəsil	Hərbi Təhcizat.....	87
8-ci Fəsil	Ofset Mexanizmləri.....	107
9-cu Fəsil	Müdafiə Sektorunda Outsorsinq, Özəlləşdirmə və Dövlət-Özəl Sektor Tərəfdaşlığının Üstünlükləri və Riskləri.....	123
10-cu Fəsil	Lazımsız Avadanlığın və İnfrastrukturun İstifadəsi.....	141
11-ci Fəsil	Silahlı Qüvvələrin Şəxsi Heyətinin və Aktivlərinin İqtisadi Fəaliyyətlərə Cəlb Olunması	155
12- ci Fəsil	Hərbi Əməliyyatlar Zamanı Dürüstlük.....	169
13-cü Fəsil	Həll Olunmamış Ərazi Mübahisələri və ya Dondurulmuş Münaqişələr olan Ölkələrdə Hərbi Xarakterli Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə.....	185
III Hissə	Hərbi Strukturlarda Dürüstlüyün Təmin Edilməsi və Korrupsiya İmkanlarının Azaldılması.....	201
14-cü Fəsil	Dürüstlüyün Təmin Edilməsinin Mühümlüyü.....	203
15-ci Fəsil	Normativ-Hüquqi Bazalar.....	211
16-cı Fəsil	İnsan Amilinin Rolu.....	239
17-ci Fəsil	Hökumətin Rolu.....	259
18-ci Fəsil	Parlamentlərin və Audit İdarələrinin Rolları.....	283
19-cu Fəsil	Ombudsman Qurumunun Rolu.....	299

20-ci Fəsil	Korrupsiyanın Azaldılması Yolunda Müdafiə Sənayesi Müttəfiq kimi.....	319
21-ci Fəsil	Vətəndaş Cəmiyyəti və Media-nın Rolu.....	333
22-ci Fəsil	Beynəlxalq Təşkilatların Rolu.....	359
IV Hissə	Dürüstlüyü Təmin etmə Proqramlarının Yerinə Yetirilməsi.....	379
23-cü Fəsil	Dəyişikliyin Baş Verməsinə Çalışmaq.....	381
24-cü Fəsil	Dürüstlük Proqramlarının Yerinə Yetirilməsində Mədəni Xüsusiyyətlərin Dərki	399
Əlavə 1:	Seçilmiş Materiallar.....	413
Əlavə 2:	Beynəlxalq Şəffaflığın Müdafiə və Təhlükəsizlik Proqramı.....	418
Əlavə 3:	Dürüstlük Özünü-Qiymətləndirmə Prosesi.....	420
Əlavə 4:	İxtisarlar.....	441

10-cu Fəsil

Lazımsız Avadanlığın və İnfrastrukturun İstifadəsi

Soyuq müharibədən sonrakı təhlükəsizlik mühitinə uyğunlaşma prosesi zamanı bir-birinə əks qütblərdə yerləşən tərəflər öz silahlı qüvvələrini dramatik dərəcədə azaltdılar. Bu proses zamanı çoxlu sayda silah sistemləri, avadanlıq, sursatlar və hərbi obyektlər müdafiə və təhlükəsizlik baxımından öz əhəmiyyətini itirdi. Qərbi ölkələrindəki hərbi təşkilatlar da müəyyən problemləri həll etməli oldular. On görə də düzgün hərbi idarəetmə mexanizmlərinin, parlament nəzarətinin və cəmiyyətin marağının üst-üstə düşməsi bu problemi idarə olunan hala saldı. Keçmiş Varşava müqaviləsi ölkələri isə, lazımsız köhnə hərbi məmulatların taleyi ilə bərabər, bazar iqtisadiyyatına dönüş və demokratik idarəetmə prinsipləri ilə də məşğul olmalı idilər. Bu ölkələrin bir çoxlarının ərazisində və ya qonşuluğunda yanar münaqişələrin olması, çox məhdud şəffaflıq və ümumiyyətlə çox zəif demokratik dövlət institutlarının olması da onlar üçün əlavə problemlər idi.

Təəccüblü deyil ki, Şərqi, Cənubi-Şərqi Avropada və digər yerlərdəki müdafiə təşkilatları bu mirasdan qalan problemlərin öhdəsindən gəlmək iqtidarında ola bilmədilər və hələ də müxtəlif sayda bu cür problemlərlə üzləşirlər. Birincisi, lazımsız, artıq avadanlığın və infrastrukturun saxlanması çox xərc tələb edir. İkincisi, artıq avadanlığın düzgün qorunmaması, anbarda saxlanması və idarə edilməsi birbaşa olaraq əsgərlərə, işçilərə və yaxınlıqda yaşayan əhaliyə və ətraf mühitə təhlükə yaradır və qanunsuz alverin artmasına və silah və texnikanın cinayətgarlara və hətta terrorçulara yayılmasına imkan yaradır. Və üçüncü olaraq, artıq avadanlıq və infrastrukturun qeyri-şəffaf və cavabdehsiz idarəetməsi korrupsiya risklərinə yol açır.

Bu fəsildə bu üç qrup problemlərə baxılır və onları həll etmək üçün müsbət praktikadan nümunə gətirilir. Son bölmədə tövsiyələr siyahısı verilir və bu tövsiyələrin həyata keçirilməsi utilizasiya⁶⁹ (lazımsız, artıq avadanlığın istifadəsi) zamanı korrupsiya imkanlarını azaldır.

⁶⁹ Burada utilizasiya lazımsız, artıq hərbi avadanlığın və infrastrukturun satış, mübadilə, ianə, dönüşüm, məhv etmə və ya başqa qanuni yollarla müdafiə strukturlarından çıxarılması adlanır.

Resursların İsrarı

Artıq olan hərbi məmulatların müdafiə təşkilatlarından çıxarılması çox baha başa gələ bilər. Digər tərəfdən, artıq silah sistemləri, avadanlıq, silah-sursat və infrastrukturu əldə saxlamaq, zəruri müdafiə qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək və ölkənin, müttəfiqlərin və tərəfdaşların təhlükəsizliyini qorumaq üçün silahlı qüvvələrin hərbi əməliyyatlara göndərilməsinə lazım olan dəyərli insan və maliyyə resurslarını lazımsız istiqamətə yönəldir. Həşiyə 10.1-in göstərdiyi kimi artıq hərbi avadanlıq və infrastrukturun düzgün istifadə olunmaması milli müdafiə imkanlarının uzun- müddətli inkişafına zərər vurur.

Həşiyə 10.1. Artıq Hərbi Avadanlığın İstifadəsinin Uzunmüddətli Dolaylı Xərcləri

2004-cü ildən NATO üzvü və 2007-ci ildən Avropa Birliyi ölkəsi olan Bolqarıstan hələ də özünün Soyuq Müharibə dövründəki böyük ordusunun mirası ilə məşğuldur. Berlin Divarının düşməsindən 20 il keçməsinə baxmayaraq, Bolqarıstan müdafiə təşkilatları hələ də çoxlu silah sistemlərindən, on minlərlə ton silah-sursat və ehtiyacı olmadığı yüklərlə hərbi obyektlərdən canını qurtara bilmir. Orta hesabla götürsək, artıq hərbi əmlakın utilizasiya tempi orduya daxil olan müasir texnika və hərbi sursatların və yeni infrastrukturların qurulması tempindən çox deyil.

Digər tərəfdən, ölkə özünün beynəlxalq hərbi əməliyyatlar sahəsində müttəfiqlik öhdəliklərini və qarşılıqlı əlaqə yarada biləcək müdafiə imkanlarını inkişaf etdirmək üçün də mübarizə aparır. Beləliklə, artıq avadanlıq və infrastrukturu saxlamaq xərcləri, müdafiə sektoruna qoyulmalı olan uzun-müddətli yatırımları məhdudlaşdıraraq, ödənilir. Məsələn, artıq infrastrukturun qorunmasının outsorsinq xərcləri, Bolqarıstanın hərbi tədqiqatlar və texnologiya inkişafı üçün qoyduğu yatırımlardan çoxdur.

Təhlükəsizlik və Asayiş Riskləri

Hər hansı silah-sursat ehtiyatları, partlayıcı maddələr və partlayıcı qurğular onları qoruyan və işlədən adamlar üçün, qonşuluqdakı əhali və ətraf mühit üçün risk yaradır. Lakin bu silah-sursat ehtiyatları xidmətdə olan hərbi birliklər tərəfindən işlədilsə və qaydalar və prosedurlara riayət edilsə, o zaman bu risklər sadəcə adi (gündəlik baş verən) risklərə çevrilir.

Əgər hərbi qüvvələr bu lazımsız sursatdan canını qurtararsa və bu artıq avadanlığı və infrastrukturu idarə etmək üçün az sayda hərbi qulluqçu xidmət

edərsə, o zaman vəziyyət dramatik dərəcədə dəyişər. Çox vaxt bu xidmət başqa müəsisə tərəfindən, autorsinq xidməti vasitəsilə həyata keçirilir və artıq ehtiyatlar özəl şirkətlər tərəfindən və peşəkarlıq səviyyəsi və intizamı aşağı olan texniki heyət tərəfindən də qorunur. Münaqişə sonrası ərazilərdə atılıb qalmış sursatlar və partlayıcı maddələrin varlığının riskləri daha da yüksəkdir. Haşiyə 10.2 təhlükələrin və dəyəcək mümkün zərərlərin nümunəsini verir, o cümlədən silah-sursat anbarları ərazilərində baş verən partlayışlar zamanı ortaya çıxan itkiləri açıqlayır.

Artıq silah sistemləri və sursatların lazımi qaydada qorunmaması zamanı ortaya çıxan təhlükəsizlik problemləri asayış riskləri kimi aktualıq daşıyır. Məsələn, AB daimi israrla bildirir ki, silah və sursat ehtiyatlarının düzgün idarə edilməsi qanunsuz silah və partlayıcı maddələr əldə olunması istiqamətində axtarılan kanalların bağlanmasına xidmət edən mühüm vasitə ola bilər. AB “silahların idarəetməsi” termininə geniş məsələləri, məsələn, ehtiyatların idarəedilməsi, silah və sursatların markalanması və hesaba alınması, artıq silahların ayırd edilməsi, silahların məhv edilməsi və korrupsiyaya qarşı mübarizəni aid edir.

Haşiyə 10.2. Sursat Anbarları Yerləşən Ərazilərdə Partlayıcı Hadisələrdən Doğan Təhlükələr

Hər il silah-sursat saxlanılan anbarlarda baş verən partlayışlar haqqında məlumatları mənbələrə çıxarırlar, lakin, çoxlu sayda kiçik hadisələr haqda xəbər verilmir. Butün bu hadisələr yerli əhaliyə dağıdıcı təsir edir. Nəticədə çoxlu sayda insanlar həlak olur, yerli infrastruktur dağılır və tez-tez ətrafda yaşayan bütün əhəlinin bütöv yaşayışı pozulur. İnsanlara vurulan zərərdən başqa, bu cür partlayışlar ətraf mühitə öz mənfi təsirlərini göstərir və texniki vasitələri məhdud olan ölkələrdə texniki problemlər yaradan təmizlik xərclərini maliyyələşdirmək problemləri yaradır. Yerli əhali, xüsusilə də uşaqlar, əsasən partlamamış maddələrin riski altına düşüb yaralanır və ya həlak olurlar. Bu hallar daha çox hər hansı sursat anbarı partladığı zaman, partlamamış maddələrin uzun müddət partlayış zonasının ərazisində qaldığı zaman baş verir.

Aşağıdakı cədvəl 1990-cı ildən başlayaraq sursat anbarlarında baş verən bir çox partlayış hadisələri ilə bağlı məlumatlar verir.

<i>Tarix Səbəb</i>	<i>Ölkə</i>	<i>Ərazi</i>	<i>Ölüm halları</i>	<i>Yaralanan</i>	<i>Mümkün</i>
Mart97	15 yerdə		56	59	İnsan səhvi və Təhlükəsizlik
06May04	Ukrayna	Novoboqdanovka	5	10	Yanğın(İnsan səhvi-Siqaret çəkmə)
31May05 Temperatur	Kamboca	Andonq Çen	6	20	Yüksək
08Dek05	Pakistan	Jandola	12	50	Rəftar
08İyul 06	Monteneqro	Vir	0	32	İldırım
19Okt 06	Serbiya	Paraçin	0	10	Məlum deyil
02 Mart 07	Slovakiya	Novakı	8	45	Məlum deyil
26İyul07	Suriya	Hələb	15	50	Yanğın
09İyul08	Özbəkistan	Kaqan	3	21	Yanğın
04Dek 08	Hindistan	Qandidəmn	2	6	Yanğın
19Mart 09	Kazaxstan	Darbaza	4	16	Yanğın
Mənbə: <i>The Threat from Explosive Events in Ammunition Storage Areas</i> (Kent, UK: ECAO-Explosive Capabilities Limited, 15 July 2009), www.iansa.org/un/documents/ExplosiveEvents1995-2009.pdf					

Silah-sursatın köklü şəkildə azaldılması və onun qanunsuz çatdırılma yollarının bağlanması ilə münafişələrin şiddətini əsaslı şəkildə azaltmaq olar. Artıq silah-sursat hərbi anbarlardan qeyri sabillik bölgələrinə yönəldilmiş və orada münafişələri daha da şiddətləndirmişdir. Onlar, həmçinin, cinayətkar qrupların və terroristlərin də əllərinə düşür.⁷⁰

⁷⁰ *Debate Continues on Small Arms Conference Recommendations*, UN General Assembly DC/3008, Preparatory Committee for Review Conference on Illicit Small Arms Trade (16 January 2006), www.un.org/News/Press/docs/2006/dc3008.doc.htm.

Çoxlu sayda beynəlxalq təşkilatlar bu riskləri başa düşür və artıq silah və sursat ehtiyatlarının məhv edilməsinə kömək və bu sahədə əməkdaşlıq üçün imkanlar yaradırlar. Həşiyə 10.3, ATƏT-in nəzdində razılaşdırılmış beynəlxalq kömək üçün yaradılmış mexanizmləri açıqlayır.

Bu əsrin əvvəlindən başlayaraq, NATO çoxlu sayda silah və sursat ehtiyatları ilə əlaqədar problemləri həll etmək üçün mühüm rol oynamışdır. NATO, Sülh Naminə Tərəfdaşlıq proqramının Trast Fondu (Partnership for Peace Trust Funds) vasitəsilə edilən donor köməyinə “koordinasiya mərkəzi” rolunu oynayır. NATO-nun Təminat və Təhcizat İdarəsi (NAMSAT-NATO Maintenance and Supply Agency) əsas icraçı təşkilat rolunu oynayır. Həşiyə 10.4 NATO-nun bu istiqamətdə gördüyü işlərlə bağlı əlavə məlumat verir.

Silahları məhv edən Trast Fondunun nailiyyətləri təsiredicidir. Mövcud olduğu ilk beş il ərzində, Avro-Atlantik məkanı üzrə müxtəlif layihələrə kö-nüllü töhvələr vasitəsilə 16 milyon Euro-dan çox pul toplayaraq təqribən 2,5 milyon mina, 325 dənə zenit raketini,

Həşiyə 10.3 Artıq Adi Silahların İdarə Edilməsi Üçün Beynəlxalq Kömək

Artıq adi sursat ehtiyatlarının, partlayıcı maddələrin və partlayıcı qurğuların yaratdığı risklərin təhlükəli və qeyri-qənaətbəxş saxlama şəraiti nəticəsində yaranması ATƏT üzvü olan ölkələr tərəfindən qəbul edilir. Ona görə də, onlar artıq silah ehtiyatlarının təhlükəsizliyi məsələsinin nəzərə alınması haqda razılığa gəlmişlər və partlayış və ekoloji çirklənmənin risklərinin, həmçinin oğurluq, korrupsiya və baxımsızlıq üzündən itkilərin qarşısını almaq baxımından, qeyri-nüvə sursatları, partlayıcı maddələr və partlayıcı qurğular üzərində uyğun milli təhlükəsizlik və qoruma nəzarətinin olması çox önəmlidir.

Artıq avadanlığın risk törətmə göstəriciləri ilə bağlı ATƏT aşağıdakıları göstərir:

- Qeyri-nüvə sursatların, partlayıcı maddələrin və partlayıcı qurğuların daşınması zamanı təhlükəsizliyi maksimumlaşdırmaq prosedurları;
- Artıq silah və sursat ehtiyatlarının səmərəli idarə edilməsi və təhlükəsizlik prosedurlarını təmin etmək üçün işçilərin təlim edilib hazırlanması;
- Nəzarət və audit məsuliyyətlərinin tətbiq edilməsi üçün sistemin hazırlanması.

Artıq sursat və partlayıcı maddələr saxlayan və yüksək səviyyəli risklərlə üzləşən ölkələrə, ATƏT texniki, maliyyə, məsləhət və digər yardımlarla təmin edən mexanizmlər təklif edir. Bu kömək könüllü surətdə edilir, müraciət edən ölkə tam şəffaf istiqamətdə hərəkət edir və yardım söylərinin idarəçiliyin birgə layihə qrupu tərəfindən ediləcəyini qəbul edir.

Mənbə: OSCE, *OSCE Document on Stockpiles of Conventional Ammunition* (Vienna: Organization for Security and Co-operation in Europe, November 2003), www.osce.org/item/1538.html

Haşiyə 10.4. NATO və Artıq Silah və Sursatların Məhv Edilməsi

NATO-nun SNT Trast Fondu (NATO Partnership for Peace Trust Funds) 2000-ci ilin Sentyabrında yaranmışdır və indi artıq silah və adi sursatların bütün növlərini məhv etməklə məşğuldur. Trast Fondu layihələri əvvəlcə Balkan və keçmiş sovet respublikaları üçün işlənib-hazırlanıb. Bu ölkələrdə yığılıb qalan böyük miqdarda artıq silah və sursat ehtiyatlarını saxlamaq və qorumaq problemləri vardır. Trast Fondu proqramlarının əsasında dörd mühüm istiqamət var: kömək üçün yerli hökumətdən gələn müraciət; aparıcı dövlət tərəfindən maliyyə əldə edilməsi; maliyyə və hüquqi sənədlərin hazırlanması və imzalanması; layihənin yerinə yetirilməsi. Sonuncu istiqamət NATO-nun Təminat və Təhcizat İdarəsi -NAMSA-ya (NATO Maintenance and Supply Agency) həvalə edilir. Sursatların məhv edilməsi onun əsas fəaliyyətinin tərkib hissəsidir və onun müqavilələr hazırlanması və imzalanması, layihə və maliyyə idarə edilməsi üzrə təcrübələri vardır. Hal hazırda, SNT, Aralıq Dənizi Dialoqu və İstanbul Əməkdaşlıq Təşəbbüsü üzvü olan 34 ölkə vardır. Bu proqramların çərçivəsində Əfqanıstanda, Albaniya, Azərbaycan, Belarus, Bosniya, Gürcüstan, İordaniya, Kazakistan, Moldova, Monteneqro, Tacikistan, Serbiya və Ukraynada layihələr ya başa çatıb ya da planlaşdırılıb. NATO Trast Fondu prosesi beynəlxalq əməkdaşlıq üçün uğurlu vasitə olmuş və çox ehtimalla önümüzdəki illərdə də davam edəcək. Başqa beynəlxalq təşkilatların NATO ilə bu növ layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi istiqamətində əməkdaşlıq etməsinə imkanlar mövcuddur.

Mənbə: Peter Courney-Green, "NATO and Demilitarization of Surplus Weapons and Ammunition," *Contemporary Security Policy* 29:1 (April 2008): 15–31.

320 ton raket yanacağı, 28.000 atıcı silah və yüngül silahları və 1800 ton sursatı ləğv etmişdir.⁷¹

⁷¹ "Fifth Anniversary of Arms Destruction Trust Fund," *NATO News* (16 November 2005),

Trast fondları hesabına, NATO təkcə mövcud problemləri həll etməyi yox, həmçinin işlədiyi ölkənin mütəxəssislərini öyrədib onların gələcəkdə özlərinin demilitarizasiya tədbirlərini aparmaları üçün bacarıq və vərdişlər öyrədirlər⁷² və ya sursat ehtiyaclarının saxlanması, xidmət edilməsi və qorunmasını təmin edən imkanlar yaradılmasına kömək edirlər⁷³.

Artıq ehtiyatları idarə etmənin bir hissəsi kimi Yüngül Silahlar üzrə Beynəlxalq Fəaliyyət Şəbəkəsi (İANSA-International Action Network on Small Arms), artıq silah sistemləri və sursatların ayırd edilməsi, qiymətləndirilməsi və məhv edilməsi üzrə mühüm tövsiyələr işləyib hazırlamışdır. (Haşiyə 10.5-də təqdim olunur). Növbəti bölmədə baxılan bu tövsiyələrin bir qismi artıq silahlar və sursatlarla bağlı korrupsiya risklərinə birbaşa toxunur.

Haşiyə 10.5. Artıq Avadanlıq Ehtiyatlarının İdarəetməsi ilə bağlı İANSA-ın Təvsiyələri

Ehtiyatların təhlükəsizliyi:

- Yerli əhali üçün törədilə biləcək riskləri qiymətləndirdikdən sonra seçilən uyğun yerlərdə təhlükəsizlik sistemləri quraşdıraraq ehtiyatları lazımi avadanlıqlarla təhciz etməli;
- Silah və sursatları uyğun temperatur və iqlim rejimlərində anbarlarda saxlamalı;
- Ehtiyatlar saxlanan yerlərə giriş ancaq səlahiyyəti və müvafiq hazırlığı olan və yoxlanılmış işçilər girə bilər.
- Əgər bu ehtiyatların saxlanması və istifadəsi ilə bağlı bir pozuntu olarsa, hətta qəsdən yox diqqətsizlik ucbatından, qeydə alınmalı və onun insanlara edəcəyi təsiri ilə bağlı hesabat verilməlidir.

Aşağıdakı dəyişənləri əsas götürərək artıq ehtiyatların müəyyən edilməsi:

- Daxili və xarici təhlükəni, həmçinin milli təhlükəsizlik /müdafiə strategiyası və hərbi doktrinanın qiymətləndirilməsi;
- Uyğun konsepsiya və qanunvericilik, həmçinin büdcə siyasəti və xərclərinin prioritet istiqamətləri;

www.nato.int/cps/en/natolive/news_21574.htm?selectedLocale=en.

⁷² "NATO to Help Georgia Destroy More Missiles," *NATO News* (24 October 2007), www.nato.int/cps/en/natolive/news_7925.htm?selectedLocale=en.

⁷³ "NATO Assists Afghanistan to Improve Munitions Stockpile Safety," *NATO News* (7 May 2008), www.nato.int/cps/en/natolive/news_7258.htm?selectedLocale=en.

- Rəsmi silahlandırılmalı təhlükəsizlik qüvvələrinin sayı;
- Hərbi ehtiyatda olanların sayının dəqiq, planlı və müntəzəm surətdə yeniləşdirilməsi və yenidən qiymətləndirilməsi.
- Uyğun təhlükəsiz saxlama anbarlarının mövcudluğu və onları saxlama və qoruma imkanları.

Silinmə və məhv edilmə:

- Məhv edilmə anına qədər ehtiyatların uyğun surətdə saxlanılması, qorunması və daşınmasının təmin edilməsi;
- Lazımsız, artıq və zədələnmiş partlayıcı materialların vaxtında məhv edilməsi;
- Uyğun məhvetmə yerləri ayırmaq və uyğun avadanlıq və qurğuları təmin etmək;
- Məhv etmə işləri, BMT Baş Katibinin 15 noyabr 2000-ci il hesabatında ifadə olunmuş prosedur və tələblər əsasında aparılmalıdır;
- Məhv etmə işləri zamanı insanlara, heyvanlara, mülkiyyətə və ətraf mühitə zərər vurmamaq üçün tədbirlər həyata keçirilməlidir;
- Məhv etmə prosesinin planlaşdırılması, işlənilib hazırlanması və yerinə yetirilməsi uyğun təlim görmüş mütəxəssislər tərəfindən aparılmalıdır.

Mənbə: IANSA, Stockpile management & surplus disposal (2007), <http://www.iansa.org/un/documents/StockpileManagement.pdf>.

Utilizasiya Zamanı Korrupsiya Halları

Parlament və xalqın müdafiə nazirliyinə diqqəti, əsasən yeni silah sistemlərinin alışı və ya hərbi xarakterli tikinti layihələri, xüsusilə də, yüksək dəyərli layihələr meydana gəldikdə yönəlik. Müdafiə Nazirliyinin artıq, ehtiyac olmayan silah sistemlərini, avadanlıq və infrastrukturunu satması, faktiki olaraq, gözə çarpmayan ancaq korrupsiya imkanları ilə dolu olan hallardır.

Haşiyə 10.6 artıq tankların satışı ilə bağlı korrupsiya halını təqdim edir. Gözlənilməz haldır ki, bu nümunə BŞ-ın siyahısında həmişə ən az korrupsiyaya bulaşmış ölkələrdən biri olan Finlandiya olmuşdur⁷⁴. Bu özəl halda

⁷⁴ 2008 ci ilin Korrupsiya Qavrayışı İndeksi Finlandiyanı dünyanın ən az korrupsiyaya uğramış 5- ci ölkəsi sırasına qoymuşdur.

korrupsiya tezliklə müəyyən edildi və bu işi törədən şəxslər öz vəzifələrindən azad edildi və prokurorluq tərəfindən ittiham edildi.

Bu cür hallar hərbi idarəçilikdə şəffaflığı, cavabdehlik və məsuliyyəti aşağı olan ölkələrdə az rast gəlinir. Utilizasiyanın mərhələsindən və növündən asılı olaraq bu ölkələrdə dörd cür korrupsiya riskləri mövcuddur.

Birincisi, artıq silah sistemləri, avadanlıq və sursatların məhv edilməsi prosesi üçün müqavilə bağlanması. Başqa hərbi müqavilələrdə olduğu kimi bu sahədə də korrupsiya riskləri açıq tenderlər və şəffaf, rəqabətli prosedurlar (açıq aydın ifadə olunmuş tələblərlə) olduqda-ətraf mühitin qorunması da daxil- korrupsiya riskləri azalır, əksinə, əgər rəqabət olmur və tender tələbləri ayrıca bir şirkətə uyğunlaşdırılırsa o zaman korrupsiya riskləri artır. Ən pis halda, Müdafiə Nazirliyi alternativsiz seçilən tədarükçüyə müraciət edər, yəni Müdafiə Nazirliyinin özünün sahibi olduğu şirkətlə müqavilə bağlayar. Belə bir hal olmuş və hərbi şirkətin icraçı direktoru işi özəl subpodratçıya tapşırdığına görə sonralar həbs olunmuş və məsuliyyətə cəlb olunmuşdur.⁷⁵

İkincisi, xüsusi xidmətlərin autorsinqidir, yəni, silah və sursat anbarları olan ərazilərin təhlükəsizlik təminatı. Yenə də, şəffaflıq və açıq rəqabət korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas reseptləridir, lakin, çox zaman Müdafiə Nazirliyi rəhbərliyi bu rəqabəti məhdudlaşdırmağa çalışır və ya hətta sadəcə bir şirkətlə birbaşa danışıqlara gedir. Belə hallarda baş verən korrupsiya, əvvəlki bölmədə göstəriləndi kimi, artıq silah və sursatların saxlanması və qorunması ilə bağlı təhlükəsizlik problemlərinin yaranmasına gətirir. İş ondadır ki, hər iki tərəf müqavilənin mümkün olduqca uzanmasının tərəfdarıdır və bu da öz növbəsində bütün mənfi təzahürləri ilə bərabər artıq məmullatların məhv edilməsini uzadır.

Üçüncü tip risklərə artıq silah sistemləri, avadanlıq və infrastrukturun satılması daxildir. Burada alıcı-satıcı münasibətləri yerlərini dəyişsə də eyni anti-korrupsiya tələbləri tətbiq olunur. Şəffaflıq tələbləri prosedur qaydalarına, işlə bağlı norma və qaydalara, satılan mallara və onların keyfiyyətinin nə cür olmasına tətbiq edilir. Qarışıq qaydalar və prosedurlar qeyri-şəffaflıqla qarışıqda, rəsmi şəxslərin təkbəşinə qərar vermə gücünü artırır və uyğun olaraq utilizasiyanın korrupsiya imkanlarını artırır. Rəqabətlik tələbləri də əvvəlki iki növə tətbiq edildiyi kimi bu hala da şamil edilir.

⁷⁵ “ Terem Hərbi Şirkətinin icraçı direktoru həbs olunmuşdur,” *DarikNews* (9 Sentyabr 2009), http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=397074.

Haşiyə 10.6. Artıq Silah Sistemlərinin Utilizasiya ilə bağlı Korrupsiya İttihamları

Finlandiya Dövlət Prokuroru Jorma Aijala beş nəfərə qarşı cinayət işi qaldırır. İttiham olunanlardan ikisi Müdafiə Nazirliyində direktorluq vəzifəsi tuturdu. Qalan üçü isə utilizasiya şirkətində çalışırdı. Bu cinayət hadisəsi tender yarışması ilə əlaqədər idi. Müdafiə Nazirliyi 2007-2009-cu illər ərzində 360 dənə köhnəlmiş, piyadaların zirehli texnikasını utilizasiya etmək üçün alıcı axtarırdı. Prokurorun verdiyi məlumatlara görə, tenderin qalibi tender yarışında qeyri-qanuni vasitələrdən istifadə etmiş və rəqabətdə olan tender iştirakçısı 350 000 Euro həcmində zərər çəkmişdir.

Müdafiə Nazirliyi tərəfindən ən ciddi ittiham o vaxtkı satış müdürünə qarşı sürülmüşdür və hal-hazırda o ordudan xaric edilmişdir. İttihama görə, o qalib şirkətin nümayəndələrindən rüşvət almış və tender yarışında qərar verən şəxsləri inandırmışdır ki, o şirkətin irəli sürdüyü təkliflər tenderdə rəqabətdə olan digər təklifdən üstündür. Dövlət prokuroru, rüşvət aldığına görə geniş miqyaslı dələduzluq, öz vəzifəsindən sui-istifadə etmək və həmçinin dövlət sirrini pozmaq ittihamı ilə satış müdürünü cəzalandırmağa çağırmışdır. Aijala-ya görə rüşvətlə əylənmə və qonaqlıqlar həyata keçirilmişdir. Müstəndiqlər, satış müdürünün 6 min Euro alması haqda da şübhələndirirlər. Qalib şirkətin rəhbərlik səviyəsindəki bir işçisi, öz rəhbərliyindən bir şəxsin xahişi ilə boz zərfdə həmən adama 6000 Euro pul verdiyini boynuna aldı. Buna baxmayaraq, prokuror 6000 Euro rüşvətlə bağlı ifadənin yetərli olmadığını hesab etdi.

Hərbi Qüvvələr növünün digər direktoru işdə yarıtmazlığa görə, praktiki olaraq diqqətsizliyə görə ittiham olundu. Həmən direktor satış müdürü tərəfindən təqdim edilən qiymət analizinə inanmış və onun əsasında, o sonra tender qalibi ilə bağlı təklif hazırlamışdır. Hazırlanan təklif Müdafiə Nazirliyi ierarxiyası üzrə yuxarı getmiş və heç kim satış müdürünün rəqəmlərini yoxlamamışdır. Hazırlanan təklif əsasında, utilizasiya haqda son qərar, o zamankı Müdafiə Naziri tərəfindən verilmişdir.

Podratçı firmanın nümayəndələrinə qarşı geniş miqyaslı dələduzluq, kommersiya sirlərini pozma və rüşvət vermə ittihamlarına görə cinayət işi qaldırılmışdır. Müstəndiqlər, həmən firmanın müdürü və müdür müavini haqda sui-istifadə ittihamları irəli sürmüş, lakin prokuror bu ittihamları əsassız saymışdır.

Mənbə: "Deal to Scrap Army Tanks Leads to Bribery Trial," *Helsingin Sanomat, International Edition* (26 November 2009), <http://www.hs.fi/english/article/Deal+to+scrap+army+tanks+leads+to+bribery+trial/1135251039606>.

Avstraliya Müdafiə Nazirliyinin artıq mülkiyyətlə bağlı gördüyü işlər

müsbət praktika kimi sayıla bilər. Müdafiə Nazirliyi artıq lazımsız hərbi mülkiyyətin utilizasiyasına ayrıca mərhələ kimi baxır, yəni mövcud infrastruktur obyektlərinin həyat-dövrünün idarə edilməsi prosesinin bir mərhələsi kimi baxırlar⁷⁶. Utilizasiya prosesi bütün maraqlananlar üçün sadə, anlaşıla bilən (Bax Şəkil 10.1) formada İnternet-də yerləşdirilmişdir.⁷⁷ Kim maraqlanırsa, qısa zaman ərzində bu prosesin əsas mərhələləri, qərar qəbul etmə kriteriyaları, konkret fəaliyyətin gözlənilən nəticələri, tətbiq edilə bilən təlimatlar və hətta təlimatların mətnləri haqda məlumat əldə edə bilər. Beləliklə, hökumət adamının məhdud səlahiyyəti, rəqabətli prosedurlarla bərabər hərəkət etdikdə utilizasiya zamanı ortaya çıxan korrupsiya imkanlarını ciddi surətdə azaldır.

Dördüncü və sonuncu növ risklər barter üsullarını əhatə edir. Bu ən yüksək korrupsiya risklərini özündə ehtiva edən utilizasiya formasıdır. Məsələn, bir çox ölkələrdə ordu ən çox mülkiyyət “sahib”lərindən biridir və bu mülkiyyətin bir çoxu, hətta ehtiyac duyulmayan hissəsi, ən cəlb edici yerlərdə, məsələn, şəhərin mərkəzində yerləşir. Bir çox hallarda hərbi rəhbərlik, “əsgərlərə qayğı” adı altında bu cür cəlbəedici yerləri evlərlə mübadilə edib satırlar və bu zaman sadəcə evləri satan şirkəti də özləri tapırlar. Yəqin ki, bu cür hallarda korrupsiyanın qarşısını almağın təsirli yolu, qanunla bu cür mübadilələri qadağan etməkdir.

Təvsiyələr

Əvvəlki bölmədə müqavilə bağlama prosesi ilə bağlı təvsiyələrə əlavə olaraq, bu fəslin son bölməsi də idarəçilik mexanizmlərinin möhkəmləndirilməsi və utilizasiya-xarakterli korrupsiyanın azaldılması ilə bağlı təvsiyələri yekunlaşdırır.

Xəbərdar Etmə

Müdafiə Nazirliyi, parlamentlər və vətəndaş cəmiyyətləri artıq silah sistemləri, avadanlıqları, sursatları və infrastrukturuları haqda və onların bütün xarakteristikaları ilə bağlı, o cümlədən onların utilizasiyası zamanı ortaya çıxan korrupsiya imkanları haqqında ictimaiyyəti xəbərdar etməlidirlər.

⁷⁶ Avstraliya Hökuməti, Müdafiə Nazirliyi, İnfrastruktur İdarəetməsi, www.defence.gov.au/IM.

⁷⁷ Avstraliya Hökuməti, Müdafiə Nazirliyi, Artıq Hərbi Mülkiyyətin Məhv edilməsi Yolları, Version 4.9 (September 2009), <http://www.defence.gov.au/im/disposal/main.htm>.

Hərbi planlaşdırma və Planlar

Sağlam hərbi planlaşdırma,utilizasiya məmulatlarının səmərəli idarəetməsi üçün əsas şərtidir.Bu cür planlaşdırma problemə uzun-müddətli perspektiv kimi baxır. Birincisi, sağlam hərbi planlaşdırma elə silah sistemi və/və ya infrastruktur qurmağa maliyyə ayırır ki, bir müddət sonra güc strukturu dəyişikliyi planları ortaya çıxanda həmən sistem və ya infrastruktur lazımsız elan edilməsin.

İkinci, yaxşı düşünülmüş hərbi planlar, lazımsız sayılacaq avadanlıq və infrastruktur növləri və sayları ilə bağlı,həmçinin,məhv ediləcək sursat ehtiyatları haqda da etibarlı,həqiqi məlumatlarla təmin edir. Üçüncü, biznes dairələri və əsasən da hərbi sənaye həmən məlumatlardan yararlanıb uyğun hərbi imkanları yaratmaq üçün istifadə edə bilər və həm ölkədaxili, həm də mümkün olduqca beynəlxalq səhnədə rəqəbətliyi artırır.

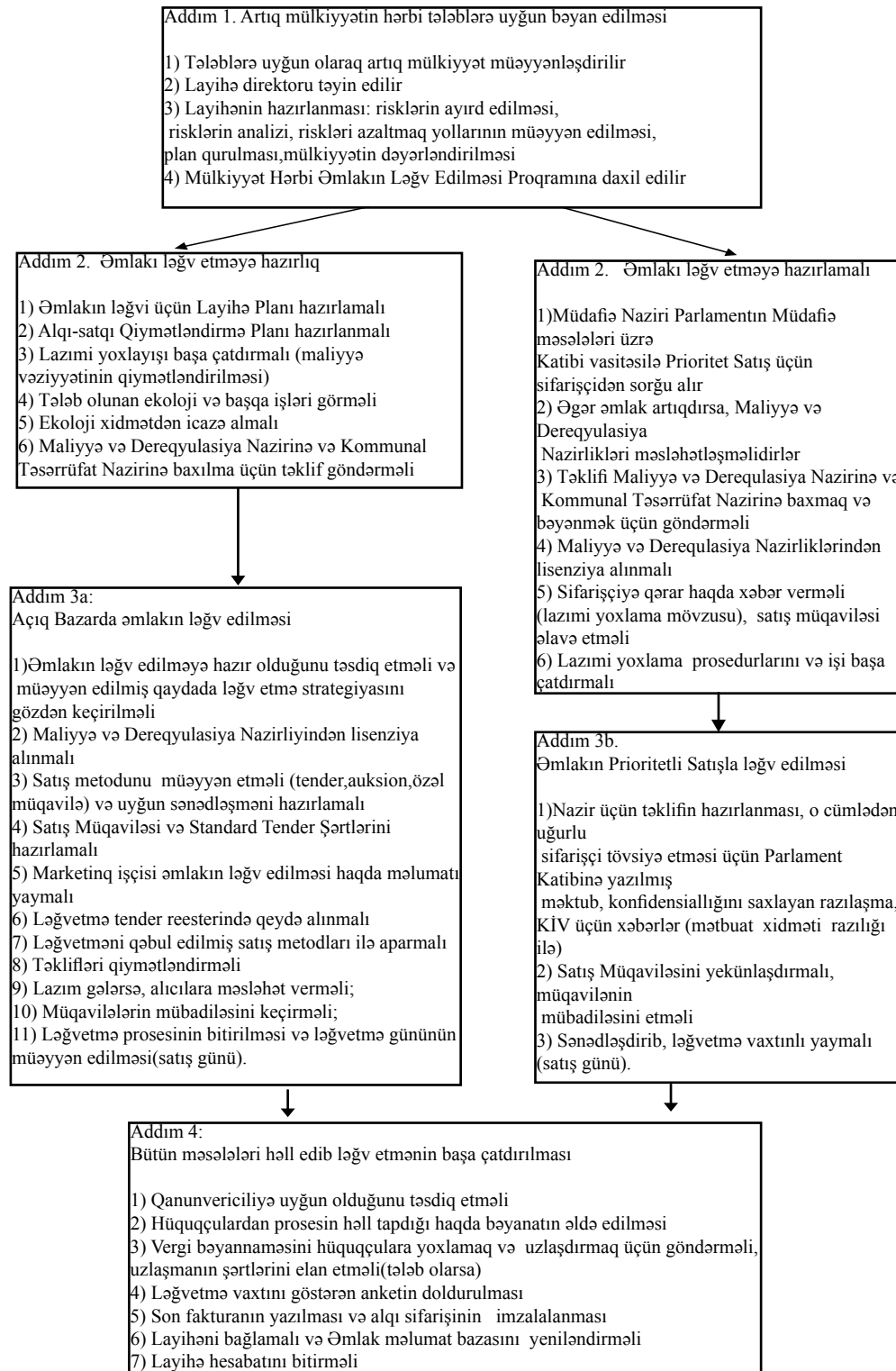
Yerli Hökumətlərin Utilizasiya İşlərinə Sahib Çıxması

Xarici dövlət və təşkilatların atıcı silah cəbbəxanalarının və artıq hərbi ehtiyatların məhv edilməsi prosesinin ilkin mərhələsindəki rolları, prosesin başlaması üçün həlləedici xarakter daşıyır.Çox vaxt, ölkələr artıq hərbi avadanlıq və silahların heç olmasa bir hissəsini ləğv etmək istəyir,ancaq maliyyə və ya texnoloji səbəblərə görə, ya da özləri bu işə çox pul ayırmaqda həvəssiz olduqlarına görə bu işi görə bilmirlər. Buna baxmayaraq, əgər bu ölkələr bu problemi özünüküləşdirərsə, o zaman bu işdən faydalanar və donor ölkələrlə münasibətləri daha aktiv olar. Donor ölkələri də, öz növbəsində yerli hökumətləri bu işə sahib çıxmalarına həvəsləndirməlidirlər⁷⁸. Eyni zamanda, utilizasiya prosesi zamanı, yerli hökumətlərdən geniş şəffaflıq və standartların artırılması və iştirakçıların cavabdehlik və məsuliyyətinin təkmilləşdirilməsi tələb olunur.

Utilizasiya Prosesini İdarəetmək üçün Proqramlaşdırılmış Yanaşma Qəbul Etməli

Qısa müddətli perspektivdə, silah və sursatları anbarda saxlamaq və qorumaq onu məhv etməkdən ucuz başa gəlir.Ancaq bu qısa müddətli perspektiv uzun müddətli perspektivə zərər vurur. Ona görə də, utilizasiya prosesi üçün də, başqa miras qalmış məsələləri həll etmək üçün qəbul edilən yanaşmalar kimi, proqramlaşdırılmış yanaşmanın qəbul edilməsi tövsiyə olunur.Bu cür proqramlı yanaşma aşağıdakıları nəzərdə tutur:

⁷⁸ Sami Faltas, "Bulgaria and Romania:Quick Start, Ambiguous Progress", Contemporary Security Policy 29:1(April2008):78-102

Şəkil 10.1 Artıq hərbi mülkiyyətin zərərsizləşdirilməsinin idarə olunması.

- Məqsədlərin aydınlaşdırılması və həyata keçirilən fəaliyyətin qiymətləndirilməsi;
- Orta perspektivdə sərf olunacaq xərclərin hesablanması;
- Alternativ yolların işlənilib hazırlanması və müqayisə edilməsi;
- Müdafiə Nazirliyinin proqram strukturlarında utilizasiyanın yer tutması;
- Uyğun proqramların idarə edilməsinin mərkəzləşdirilməsi.

Utilizasiya İşlərinə Beynəlxalq Yardım

Əgər utilizasiya problemləri çox kəskin durursa, o zaman beynəlxalq yardım mümkün olur. Anbarlarda baş verən geniş miqyaslı hadisələr beynəlxalq birliyin diqqətini daha çox cəlb edir. Özlərinin böyük miqdarda artıq silah və sursatları olan, lakin maliyyəsi və ya təcrübəsi az olan ölkələrin beynəlxalq yardım almaq istiqamətində aktiv olmaları tələb olunur. Artan şəffaflıq və proqramlı yanaşmanın tətbiq edilməsi, donorları bu işə qoşulmağa sövq edir. Əlbəttə, donorların yardımını, onların sərf etdikləri maliyyənin səmərəli istifadəsindən və yardımın yerli mütəxəssislərin peşə təcrübəsinin artmasına necə kömək etməsindən asılı olacaqdır.

Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıqları

Dövlət-özəl tərəfdaşlıqlarının gücünü və qüvvəsini, məsələn, ikili məqsədlər üçün infrastruktur qurmaqla yoxlamalı. Bunu edən zaman danışıqlar vasitəsilə razılaşdırılmış müqavilələrin şəffaf yerinə yetirilməsini və razılaşmaların xərcləri və gəlirləri haqda anlaşma zamanətini qazanmalı.

Hərbi Sistemlərin Həyat Dövrü İdarəçiliyi Məvhumunu Qəbul Etməli

Gələcəkdə eyni problemlərin baş verməməsi üçün, silah sistemlərinin alqı-satqı məsələlərinin idarə edilməsi və hərbi infrastrukturun inkişaf etdirilməsi üçün həyat dövrü yanaşmasının tətbiq edilməsi vacibdir.

Sonda, artıq və lazımsız silah və sursatların səmərəli və məhsuldar utilizasiyası müsbət idarəçilik prinsiplərinin yerinə yetirilməsi əsasında mümkündür. Silah və sursat ehtiyatlarının məqsədyönlü idarəçiliyi, artıq silahların və infrastrukturun utilizasiyası zamanı şəffaflıq və cavabdehlik və məsuliyyətin təmin edilməsi, artıq avadanlıqlarla bağlı ümumi problemləri həll etmək və utilizasiya prosesi zaman ortaya çıxan korrupsiya risklərini azaltmaq baxımından həlledici şərtlərdir.